

Vasconia, Euskal Herria, Euskadi: izena eta izana denboran barrena

JOSEBA AGIRREAZKUENAGA

EHUko Historia Garaikidea Saileko irakaslea

Sarrera: gertakizun bi eta asmo bat

Donibane Lohizunek, 1892an, «Grandes Fêtes Internationales du Pays Basque» antolatu zituen. Iragarkiak *Zazpiak bat* izeneko armarrria erakusten zuen, Euskal Herriko zazpi herrialdeetako isla. Irudi hori lehendabizikoz inprimaturik ageri zen, eta delako Jaien babeslea «euskaldunen aita» zen, Anton Abbadia. Bere omenez egindako banketeen, adinekoa izan arren, adorea bizi-bizirik zuela, oparitu zioten makila jaso eta diskurtsoaren amaieran eskatu zuen, aldarrika dezagun *Zazpiak bat*. Makila eta txanponak emanaz antolatu zituen lehen euskal jaiekin, Frantziako Tolosa eta hegoaldeko, Probentza aldeko eta Kataluniako eta Europako beste leku batzuetako Erdi Aroko lore jokoan isla bereganatu nahi zen, Erdi Aroaren berrasmatze erromantikoaren giroan. Eta gurean, Abbadia dugu horren eragile nagusia, 1851. urteaz geroztik. Lehiaketa saritua, «postura» edo apustu giroan giharturik zegoen jaiaren oinarria: koplarien «guduak», hitzen bidezko kirol lehiaketa literarioa, alde batetik, eta pilotariak, bestetik. Mezaren ostean eginez eta aldi berean ban-

ketea, horra euskal jaia, eta euskal sentikariaren goratzea. Euskal Herri berria giro berrian asmatzen ari zen, Euskal Herriaren ohizko zibilizazioaren gainbehera eta kinka larria bizi zen une berean. Gosea eta bizi ezina ohizko egoera zen Pirinioetako mendietan eta Euskal Herriko erdialdeko herrixketan, Gasteiz-Iruñerria inguruan eta Ebro aldeko Euskal Herrian jornalarien egoera ez zen hobea. Diferentzia hauxe zen, erdialdeko eta mendialdeko laborariek eta artisauak aurreko belaunaldietan bizi maila hobea izan zutela, oro har eta XIX. mendeko lehen erdian txirotu egin zirela.

Giro horretan, letrazko kirolak eta indar edo abileziazkoak, ageri ziren bertsolariak eta pilotariak.

Donibane Lohizunen, delako nazioarteko euskal jaietan, Ipar eta Hego Euskal Herriko agintariak eta erakundeetako ordezkariak bildu ziren. Euskal Herria bazen, beraz; joan bazihoan herri bat izan arren, berriz asmatzeko gaitasuna duen herria irudikaturik zegoen. Bizkaian, Gipuzkoan, Gasteiz eta Iruñerriko lautadan XIX. mende erdian iraultza industrialaren aldeko ahaleginak ageri ziren, eta XIX. mende bukaera horretan, Bilbo aldeko Ibaizabal ibai inguruan, arrakasta segurtatzeko bidean zen jadanik. Ez aldiz Gasteiz-Iruñerria inguruan, 1850-60ko ahalegina isolaturik gelditu zen. Ez zen gizarte industrial, oinarri ekonomiko berrietan trebaturiko gizarte egitura produktiboa, erabat berriztatu. Araiako industria berritzailea (Araba) eta Bakaiku (Nafarroa) eta inguruko burdingintza gunek gainbehera hasi ziren, Bilbo aldekoen lehia jasan ezinik. Ondorioz, industriagintza berritzailea ez zen gihartu, eta Euskal Herriko kostaldeko eta barrualdeko herrialdeen arteko bikoiztasun ekonomikoak erabateko eragina izango zuen aurrerantzean.

99 urte beranduago, 1991n, Institute of Historical Research (University of London) delakoan, P. Preston historialariak mintegiak antolatzen zituen, eta Oxforden aurreko urtean egonaldia egin ondoren, bertan hitzaldi bat egiteko gonbitea egin zidan. Martxoaren 6an Euskal Herriaz ari nintzen, ikuspegi historiko, sozial eta politikotik ezagutzak eta inter-

pretazioak eginez, ingelesez jakina. Komunitate kultural eta linguistikoa izanik, herri nortasunaren eta nazio nortasun politikoaren zergatiak azaldu nituen: garai bateko, XIX. mendeko lehen erdiko britainiarren «Biscayan Nation» delakoa, 1839ko prentsa ingelesean Muñagorri «Basque Patriot» izenez ageri zela eta azkenik Basque Nation bihurtu zela, XIX. mende amaieran hain zuzen ere. Eztabaidara iritsi ginen eta mintegi buruak eztabaidan gaztelaniaz egiterik ez zegoela adierazi zuen. Ohikoa den bezala, eztabaida piztu zuen galdera probokatzailerak eginez, eta ondokoa berehala bota zidan: zergatik erabiltzen nuen Euskal Herria kontzeptua horrelakorik historian sekula ez bazen izan eta «Euskal Herria» delakoa asmakizun eta mito hutsa bazen, nazionalista txoropito batzuen ameskeria, alegia. Horrelakoetan jakin behar da probokazio zuzena mintegi antzerkiaren zatia dela; baina, bestalde, ikerlariaren trebakuntza horrelako erasoetan ageri da. Hasieran zurtz eginda gelditu nintzen egindako galderez, deskalifikazio aprioristiko politikoez, eta berehala konturatu nintzen euskal literaturaren ezagutzarik ez zutela. Leizarraga aipatu nien eta euskal literaturaz eta abarrez jakin beharrekoak. Egia esan ez zen goxoa izan. Euskal Herriaz ezagutza maila erabat desberdina zegoen, eta ingelesez, hau da, gaur egungo lingua franca, ez zegoen argitalpen ugarririk aipamenak egiteko. Kontuak kontu, ondoren Raphael Samuelen etxera itzuli nintzen. Historialari erradikal bezain sakona, *History workshops* delakoen buruzagietakoa, bertan zegoen; janari eta edari artean, lagun batzuk biltzen ziren ilunabarrean literatur irakurketak egiteko, gogoetak eginez. XVIII. mendeko egurrezko etxea zen, garai bereko langile «jakobinista» eta matxinoena. Bertan konturatu nintzen, hizkuntza desberdinez gauza bera adierazi arren, zein diferentea dugun ulermena. Zenbat zeinu eta mito jakin eta ezagun sartzan dugun gure azalpenetan, eta entzule hartzaileak guztiak jakin beharrik ez duela. Esan beharra dago P. Preston gaur egunean katalanez zuzen adierazten dela eta katalanez ere argitaratzen dituela bere li-

buruak, Evertoneko jarraitzaile porrokatua dela (bereziki Mikel Arteta jokalaria goosten zidan duela gutxi). Ez zituen entzun bere gustuko ikuspegiaren oinarrituriko interpretazioak, baina bai gogoratzen dut bukaeran esan zidala mintegi jendetsuena bihurtu zela egun horretakoa eta jasotako egurratik ez arduratzeko, ikerketaren eragile delako.

Geroztik, Euskal Herria kategoriaren erabilpena, niretzat arunta zena, birpentsatzen egon ohi naiz, eta ondokoa da lehen konklusio garbia: euskaraz arituz gero, gure esparrua eta bertako biztanleentzako *Euskal Herria* izena eta izana ohiko eta arrunt gertatzen zaigu. Baina, jakina, beste hizkuntza batean jardunez gero, beste izen batzuk, beste definizio batzuk ageri zaizkigu. Azken 2000 urteotan, Euskal Herriaz euskaraz ez ezik beste hizkuntza batzuetan pentsatzen zutenek eman ohi dute interpretazioa, izana eta izena ere. Baina, bestalde, Euskal Herrian, euskaldunen esparruan, hitzun desberdinen esparrua izan delako azken mila eta bi mila urteotan, ohikotzat hartu behar ditugu beste izendapenak, geureak ere badirelako. Guztiok guztiona ezagutu behar dugu eta gero bakoitzak gure eta giro bakoitzean jakin behar du izanari izen egokiena sartzen. Mugak jartzea, gobernu agindu batez, ez deritzot denik biderik egokiena. Erabilpenaren jardunak egin behar dio bidea izendapen bati edo besteri. Eta gure ikerketak erakutsiko du une eta garaian izendapen bakoitzak zer adierazten duen.

Tamazight, Arrif, Pict, Pictavia, Albannaich

Euskaltzaindiak, *Euskal Herria* izenari buruz, txosten jakingarriak argitaratu ditu, ezinbestekoak esango nuke.

Euskal Herria izenak izana du historian barrena geure euskal literaturan. Gure zeregina dugu noiz nortzuk eta zein testuingurutan erabili duen argitzea. Euskal Herria euskaraz mintzatzen diren pertsonak eta taldeek osotzen dute. Baina, bestalde, populazio jakin baten talde izendapena ez ezik, euskal delakoaren eremua adierazten du jatorrian. Ere mu

jakin batean euskaraz ari direnak «Euskal erria» dira, Araban Perez Lazarragakoak XVI. mendean esaten duen eran, eta 1803an J.P. Astarloak Bilbon bertso jakin batzuetan. Euskaraz komunikatzen eta bizi den jendea dugu, beraz. Baina lurraldean ez ezik, itsasoan ere izan daiteke euskal herri delako hori. Beraz, erdaldunak *Euskal Herria* ez ulertzea, beharbada, ez da harritzekoa. Horregatik beste izen batzuk asmatu ohi dituzte, euskal kostaldean eta barnealdean bizi ohi den jendearen nortasun izena adierazteko.

Baina izendapen ugari izatea ez da bakarrik Euskal Herrian gertatzen. Joseba Sarrionandiak argitaratu berri duen ikerketa sakon bezain ederrean, *Moroak gara behelaino artean?*, Arrifeko herri eta jendearen gizarte antolaketa, hizkuntza eta izendapen desberdinak ageri zaizkigu. Tamazight dira amazigeraz hitz egiten dutenak, baina europarrentzat bereberek, arabierazkoentzat Xelha, espainolen izendapenez Rifeño. Julio Caro Barojak duela bi mila urteko euskal jendeen antolaketa soziala ulertzeko Atlas mendietara begiratu behar genuela azaldu zigun, eta horra, orain Sarrionandiarren ikerketak gureganatu digu euskal herriak ulertzeko izugarritzko ikerketa; eta horrelakoek Nafarroako kronika historiko ugari baino askoz gehiago argitzen digute garai zahar eta berrietako egoera.

Baina itsaso gurea, Bizkaiko Golkoan duguna, igaro, eta iparraldera iritsi eta bertan ditugu uharte ezagunak: Irlanda eta Erresuma Batua. Erresuma Batuaren baitan, Galesen edo Eskozian jende bertsua izendatzeko deitura desberdinak erabili ohi dira. Hizkuntza desberdinak mintzatzen ziren Eskozian XII. mendean, baina aldi berean nortasun komun baterakoaren zentzua ere agertzen ari zen, Albannaich aldarrikatu zuten, gaelikoz. Gaelikoa, berriz, Scots guztien hizkuntza ez zen izan. *De Situ Albanie* izkribuan, XII. mende amaierakoan, *Alba* izenez ezagutzen zen Scotia eta Picts herriek Eskoziaren mendebalean Pictavia osotzen zuten. Baina Eskoziako historiak gurearekin uste dugun baino antzekotasun gehiago ditu, ulerterrazago egiteko. Eskozian, goi-herriak eta

beterriak ongi bereizten ziren, nortasun desberdineko jende taldeak ziren. Beterrietan hiriguneak eta merkataritzan aritzen ziren jendeak zeuden. Horra, bada, izen desberdinez, jendeak bereizturik eta lurraldeak komunzki elkarturik.

Gure begiradak ez du errege eta handikien usteen atzetik ibili behar soil-soilik. Jende arruntaren bizipenetatik abiatu behar dugu, gosea urtero kezka bizia zen garaietan. Gosekilek ere nortasuna badute izan, baina lehen arazoa gosea aseztea da.

Nortasunak eta identitateak

Identitatea ez da gauza bukatu bat, itxia, zerbait norberak eduki daukana edo galtzen duen zerbait; nortasuna dugu izate modu bat, eta izateak norberaren bizitzan aldatuz doaz, ibili dabilen eta etorri datorren aukera bat, egoteko modua. Beti dago jokoan nortasunean irautea, berez mugikorra delako eta une oro aldakorra delako, ura bere errekan etengabe aldatuz doalako, Heraklitok adierazi zuen bezala; baina errekek ere bere erretena du, bere ubidea, hau da, muga batzuk ditu mugikortasunak ere. Azken batean, bizitza bera dugu nortasuna eta identitatea, eta ez gauza bukatu bat. Adinaren arabera ere nortasunak bilakaera du. Horrela, Euskal Herriaz mintzatzerakoan, irudipenak sortzen zaizkigu. Euskal literaturan, euskal herria euskaraz mintzatzen den herria dugu azken 500 urteotan. Eta Erdi Aroan zenbat hizkuntza hainbat herri bereizten ziren erresumaren baitan. Aniztasuna erabatekoa zen. Hiriguneetan bereziki eta merkatu egunetan, aniztasun hori begi bistakoa gertatzen zen. Lakarrak idatzi ohi zuen bezala, Lizarran zazpi hizkuntza mintzatzen ziren bakoitzak bere eremuan eta merkatuan guztiak aldi batera, halabeharrez. Eta bereziki hiribilduetan iraun du euskararen bidezko komunikazioak. Ez da ez basa eta larre arteko hizkuntza soila izan. Gipuzkoa, adibidez, XVIII. mendean Larramendik esaten du «un pueblo continuado» dela, hau da, hiribilduan bizi zela jendea. Kostaldeko hiriguneetan

euskara nagusi izan ohi da. Bermeo bigarren hiri populatue-
na izan da Bizkaian XIX. mende bukaera arte Bilboren on-
doren, eta Bilbon ere XIX. mende bukaera arte euskara egu-
neroko hizkuntza zen. Laburbilduz, euskara hiriguneetako
hizkuntza zen, Euskal Herria hiritarturik zegoelako.

Euskal Herri berriak asmatzen: «Jaioko dira berriak / gu gera euskal herria»

Euskal jendeak, Europako beste askoren antzera, Ameri-
ketara, mundu berrira, joaten hasi ziren XVI. mendiaz ge-
roztik. Baina bereziki XIX. mendean barrena gertatu ziren
migrazio zabalenak. Europarrok mundu berrian Europa be-
rriak sortu ohi ditugu, Ameriketara eta Australian bereziki,
tokian tokikoen eguneroko bizimodua erabat eraldatuz. Eta
giro horretan XIX. mendean lehen Euskal Herriak, zentzu
kultural baterakoian eta komunean, Ipar eta Hegoko euskal
jendeez beteriko Euskal Herri berriak sortu ziren Amerike-
tako lurretan. Argentina-Uruguai inguruan, Rio de la Pla-
tan, Txilen, euskal jendeen gizarte osoarekiko ehuneko na-
gusiak, Kuban, Mexikon eta mende bukaeran Kalifornian.
Euskal populuak lur gosea zuen eta engantxadoreak herriz
herri joaten ziren bidaia txartela eskainiz eta lur eskaintza
zabala oparituz. Gero, Montevideora iristen zirenean, zerua
goian eta lurra behean baino ez zuten aurkitzen eta, itzulera-
ko txartela ordaintzerik ez zuten, lana aurkitu behar zen.
Baina, bestalde, sarea antolatuz joan zelako, etxetik eta herri-
tik urruntzerakoan, Bilbo aldea bezain arrotza zen Montevi-
deo edo Buenos Aires. Azken batean, sarearen baitan mugi-
tzeak ematen dio pertsonaren ezinegonari lasaitasuna. Giro
horretan, emigrazio izugarria gertatu zen Euskal Herrian,
Europako beste hainbat herrialdetan bezalaxe, bereziki ipa-
rraldean. Horregatik idatzi zuen E. Reclus geografoak desa-
gertuz doan herria dugula Euskal Herria. Euskal Herri eredu
bat bazihoan eta ondoren zetorrena ez zegoen argi. Giro ho-
rretan, 1877an Iruñean Euskara elkarteak sortu zen,

para conservar y propagar la lengua, literatura e historia vasco-navarras, estudiar su legislación y procurar cuanto tienda al bienestar moral y material del país.

Bilbon 1880an Euskalerrria elkartea eta *La unión vasco-navarra* egunkaria, eta Donostian Manterolak *Euskal Errria* aldizkaria sortu eta antolatu zuen, euskal jaien bidez, euskal nortasuna sustatzeko. «Heptarquía euskara» delakoaren aldeko aldarria egin zuen Manterolak.

Bonapartek jadanik euskal hizkuntzaren mapan Euskal Herria irudikatu zuen, zazpi herrialdeetako eremua, 1863an, Londresen argitaratu zen mapa ederrean. Bonaparteren euskaltzaletasuna Madrileko jakintsu eta kazetarien artean goraiatu zen, azken batean Espainiako aberastasun bat jomuga zuelako.

Horra, bada, euskal irudikapen eta azterketan euskal iparraldea, Frantziako erresumakoa zen euskal ikur, mito izate eta historiaren gordailua eta gunea. Humboldték ere horrela azpimarratu zuen 1801ean eta ondoren Garat, Zamakola Auchen erbesteraturik zegoela idatzi zuen euskal nazioen historia (1818an argitaratua), *histoire des basques* delakoak argitaratu ziren, Xaho, Abbadia ditugu euskal herritarren ikuspuntua landu zutenak.

Euskarazko izendapena, *Euskal Herria*, erabat zabaldu zen eta Kalifornian sortu ziren lehen astekari iraunkorrak euskaraz, *Californiako Euskal Herria*, eta jatorrizko Euskal Herrian euskaraz irakurtzen ziren. Sabin Aranak, adibidez, aipatu egiten ditu Bilbon *Californiako Euskal Herria* aldizkariaren berriak. Euskal Herria, beraz, XIX. mende bukaeran, kultur unibertso jakin eta ezagun bat bihurtu zen.

1897an, berriz, Donibane Lohizunen, Société d'Ethnographie Nationale et d'Arte Populaire delakoaren bidez, kongresu berria antolatu zen. Bertan Zuberoako dantzariak, Beasain eta Bilboko bertsolariak egon zirela ageri da ondoko kroniketan («pour les gloires de la chère Euskal-Herria, des sept provinces soeurs»). M. Lizarriturry Gipuzkoako Diputazioko presidenteak, besteak beste, aipatu zuen «la in-

disoluble unión de todos los vascos Zazpiak bat [...] la raza de los que se dicen los hijos del Zazpiak Bat sirve de nexo de unión entre las dos naciones,... Francia y España». R.M. Azkue ere bertara hurbildu zen garai horretan, jadanik euskararen katedraren buru zelararik. Hizlarien artean Adrien Planté zegoen; Soci  t   des Sciences, Lettres et Arts de Pau delakoaren buruak ondoko gaiaz jardun zuen: «Les Basques ont-ils une histoire?». Letra larrizko historiaz ari zen, ez historia txikiak. Berez historia gabeko herrien artean kokaturik zegoen euskal populua. Donibane Lohizuneko alkate eta adiskide zenak erantzun zion: «Les Basques sont comme les femmes honn  tes: ils n'ont pas d'histoire». Horra euskal historiaren ikuspegi femenino berezia. Hala ere, hizlariak aipatu zuen «Basques, Vascons, Navarrais formant un seul peuple», eta saiatu zen arakatzen zertan zetzan euskal nazionalitatearen indarra («Qu'est-ce qui a fait la force de la nationalit   basque?»). Legeak egiteko gaitasunean zetzan, eta euskal hizkuntzan eta ahaidetasunaren antolaketan, non emakumeak eta bere emankortasunak bideratu baitu asimilatua ez izatea («ne s'est pas fondue») Frantzian.

Aldi berean, Bilbo aldean iraultza industrialak arrakastatsua bihurtu zen eta ondasunen produkzioarako egiturak erabat aldatu zituen. Bilbon ere gogoeta asko egiten ari ziren. Euskalerrriakoei Ramon de la Sotaren gidaritzapean euskal nazionalitatearen geroa aldarrikatzen zuten. Eta, bestalde, Sabin Aranek, oinarri katoliko erlijiosoetatik abiatuz, euskal nazioaren aldarrian jardun zuen. Euskal Herria berritzeko jomuga zuen. Lehendabizi Bizkaiaren nortasun galdua berreskuratzeko plangintza. Gero Euskal Herria berreskuratzekoa. Bere diagnostikoa kultur eremutik politikagintzara zabaldu zuen eta berreskurapenaren etsai Frantzia eta Espainiako estatu egitura berriak seinatu zituen. Testuinguru horretan, euskara egitasmo politiko bihurtu zuen eta egitasmo berrirako izen berria asmatu zuen.

Euskaldunen ohiko izena *Euskal Herria* zen, baina beste hizkuntzetan *Vasconia*, *Euskaria*, *Euskeria*, *Pa   Vasco*, *Pays*

Basque. *Euskadi* erabiltzen hasi ziren, herri berriak, gizarte berriak izen berria beharko zuelakoan, iraultza ekonomikoaren ildoan agian.

Euskal Autonomia Estatutuan, 1979an, komunitate autonomoaren izena «*Euskadi* zein *Euskal Herria*» dela aipatzen da.

Euskal Herria [...] Espainol Estatuaren barruan Komunitate Autonomo gisa eratzen da. Beronen izena *Euskadi* zein *Euskal Herria* izango da... (Ley Orgánica 3/1979, abenduak 18. *Boletín Oficial del Estado*, 306. zenb., 1979-XII-22)

Euskaltzaindiak, 1979ko urtarrilaren 26an, aldarrikapena egin zuen: «*Euskal Herri* hitza ez baztertzeaz». Bilboko Unibertsitatea, 1980an, Euskal Herriko Unibertsitatea bihurtu zen. Euskal Herri horrek mendebaldeko egitura administratiboa hartzen zuen bere baitan. Euskaltzaindiak, 2004an, 2003ko uztailaren 18an harturiko erabakiari jarraituz, honako araua onartu zuen:

Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Lapurdi, Nafarroa (Beherea eta Garaia) eta Zuberoa batera izendatzeko erabil bedi *Euskal Herria* izena.

Euskal Herria izena, lehen aldiz inprimaturik.
Zer adierazten du?

1571ko *Iesus Christ gure Iaunaren testamentu berria* liburuan (euskaraz inprimatu zen bigarrena) dugu inprimaturik lehendabizikoz Euskal Herria. XVI. mendean, inprimatzen zen hizkuntza goren gradukoa zen. Bernard Etxeparek Bordelen 1545ean euskaraz *Linguae Vasconum Primitiae* liburua argitaratu zuenean, sarreran argi eta garbi adierazten du euskarak ez zuela prestigiorik: «berze nazione orok uste dute ezin deus ere eskriba daiteiela lengoaje hartan, nola berze orok baitute eskribatzen berian», adierazten dio Bernard Leheteri, liburua inprimatzeko laguntzaileari, bere ekimen garrantzitsuaren partaide eginez. Eta, jakina, landu eta erabili ezean, hizkuntza ez da garatzen ez aberasten. Joanes Leizarragak ere Joana Albretekoa du gogoan, Nafarroako

erresumako erregina, testamentu berria euskaraz posible egiteko bitartekoak jarri zituena. Baina baskoak, oraingon, euskaldunak dira. Sarreran idatzi zuen:

ecen moien hunez Iaincoaren hitz purac ukanen luela sartze eta auançamendu Heuscal-herrian
par ce moyen la pure parole de Dieu auroit entre & accroissement au pays de Basques.

Herria, lur eremua, esparrua litzateke, non euskaldunak bizi diren. Baina euskaldunen irakurtze zaletasuna urria zen eta, beraz, alfabetatzen ahalegindu zen. Bibliak izan ziren Europan barrena alfabetatzeko tresna zuzen eta emankorrak. Euskara molde ulergarria, euskaldun guztientzat egiten saiatu zen, eta testuinguru horretan:

Gaineracoaz den becembatean, batbederac daqui heuscal herria quasi etche batetic bercera-ere minçatzeco manerán cer differentiá eta diuersitatea den.

Esaldi horretan, *heuscal* letra txikian dago eta badirudi gehiago beste zentzu batean uler daitekeela: hitz egiten duen komunitateaz ari da, *herrik* kasu horretan jende ere adieraz lezake.

Leizarragak Arroixelan argitaratu zuen bigarren liburua, *ABC, edo christinoen instructionea*, honela hasten du:

Heuscal-herrian gaztetassunaren iracasteco carguá dutenér eta goitico guciér, I. Leizarraga Berascoizcoac Iaincoaren gratia desiratzen.

Euskal lurraldeaz dirudi ari dela oraingon.

Berce natione guciéc, ceinec bere lengoagean beçala, Heuscal-dunac-ere berean duençat, certan iracurtzen ikas ahal deçcan eta nola Iancoa eçagutu eta cerbitzatu behar duen, necessario estimatu ukan dut, ABC haur berce instructione-ekin Heuscaraz-ere iar ledin. [...] Eta minçatzeco maneraz den beçembatean, Heuscal-herrian religionearen exercitioa den lekuco gendetara consideratione guehiago ukan dut, ecen ez bercetacoetara.

1571n, euskaldunak erresuma desberdinetan bizi ziren. Leizarragak ezaguna zuen egoera. Baina populuaren ikuspe-

gitik ere historia aztertu eta ulertzen saiatzen bagara, ez dugu ahaztu behar, euskal populuaren baitan, harreman komunitararako egunerokotasunean tarte ugari zeudela. Pirinioetan zein itsas bazterrean, ohizkoak ziren alde bateko eta beste-koen arteko itunak (fazeriak edo elkar ondo hartzeko itsas itunak). Elizaren administrazioaren araberrako zatiketa ere bistakoa zen, baina, bestalde, merkataritza oparoak, errepi-deek eta abar espazio bertsean aritzea ekartzen zuten.

Euskal hegoaldean, Arabako Agurain hiribilduaren lurraldean, Joan Perez Lazarragakoak, 1564an, «eusquel erria», lurralde jakin bat, aberastasunez bete, aipatzen du:

beti çagie laudatu
 çegaiti doçun eusquel erria
 aynbat bentajaz dotadu
 çegayti eusquel errian dira
 ederr guztioç dotadu
 çeñetan ditut eçautu
 eusquel erriau oy nola eben
 erregue batec pobladu.

XVII. mendean, 1643an, *Gero* argitaratu zuen Axularrek, eta sarreran argi eta garbi definitzen ditu euskal hiztunen eremuak eta nortasunak:

Badaquit halaber ecin heda naitequeyela euscarazco minçatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minçatcen baitira euscal herrian, Naffarroa garayan, Naffarroa beherean, Çuberoan, Lappurdin, Bizcayan, Guipuzcoan, Alaba-herrian eta bertce anhitz leccutan.

Beraz, XVI. eta XVII. mendeetan jadanik, euskaraz mintzatzen zen jendea euskal herrian bizi da, eta, bestalde, jende taldea ere bada.

Euskara + herria dugu Euskal Herria. Euskaltzaindiko txostenean adierazten da bilakaera: *aizkorak aizkol apustu* egiten duen bezala, *euskara + herriak euskal herria* egiten du.

Baina Euskal Herrian «herri» edo lurralde desberdinak bereizten ditugu: goi herria, beterrria, itsasaldea. Zereginei begiratzen badiegu, lanbidez desberdinak ditugu goieritarren eta beterritarren lanbideak eta antolaketa sozialak. Batzue-

tan, elkarren arteko trukeetan biak aberasten dira; beste bazuetan, aldiz, elkarrenganako gatazka gailentzen da. *Vasconiana* izeneko liburuan, Caro Barojak marrazki zehatza egiten du adierazteko lanbide desberdinen lehen produkzioa eta ondoko artisautzako zereginetan ari direnena. Horien ondoan, beteriaren zati berezitu gisa, itsasaldeko portuak ageri zaizkigu. Portu izaerak berez dakar salerosketarako zeregina. XX. mendera arte iraun du bereizketa horrek. «Menditarrak» XIX. mendean esangura zuzena zuen. Hirian bizi zirenentzat goierritarrak ziren, eta 1833ko gutunetan, karlistaldiaren lehen unean, ageri da «menditarrak» matxinatzen hasi zirela, eta horren ondorioz hirietakoak kezkatzen ari ziren.

Euskal eremuen antolaketa: erromatar inperioaren garaia

Beraz, espazioaren antolaketa desberdinak ageri zaizkigu une jakin berean. Bata bestearen gain eta bata bestearen ondotik, jendeak horrela bizi ditu. Horregatik, noiztik eta nolako testuinguruan gertatu da mendebaldeko Pirinioetako euskal populazioaren antolaketa?

Horretarako bi mila urteko bilakaera azaldu beharko da: erromatar garaikoa eta ondoko mendeetako alde batetik, eta bestetik azken 1.000 urtekoa.

Erromatarrak heldu zirenean, 500 urtez iraun zuten Euskal Herrian, eta ondoren Eliza kristauak ere luzatu egin zituen zibilizazio berriko egitura eta pentsamoldeak. Beraz, Pirinio inguruetako herrien egoera linguistikoa eta soziala aldatu egin zen. Eta bertakoei buruz lehen informazio idatziak jaso ere bai. Baina hona aintzat hartu beharrekoa: erbestetik eta beraien publikoari begira idatzirik ageri zaizkigu bertakoen berriak. XI. mendera arte, konkistatzaileen edo inguruko auzokideekin lehian daudenen bidez jasotzen da euskal jendeen berri. Beraz, ez da errealitatea ezagutzeko biderik egokiena lehiakide eta gatazkan daudenen bidezko

sorburua. Baina ezer ez baino gehiago ere bada. Horrela, erromatarrek K.a. bigarren mendean euskal jendeen berri eman zuten; eta, inperioa erori ostean, bisigodoak eta frankoak ditugu, eta, jakina, beraien interesgunerako idatziak ziren. Baina, bestalde, epigrafiaren bidez bertakoen izenak ere ezagutzen ditugu eta arkeologiak azken aldian bestelako ikuspegi materiala erakusten digu. Garaiko populazioaren zertzeladak eta ondarea ageri zaizkigu.

Estrabon dugu iturri nagusia. Lehen mendeko geografoa, hala ere, ez zen hemen izan eta zeharkako modu batez, hemendik ibilitako militar; eta bestelakoen bidez jaso zituenak baliatuz, iberiar penintsulako iparraldeko herrien berri utzi zigun. Ondoren, Ptolomeoren kartografiak ere argibideak ematen ditu. Laburbilduz, zera dakusagu, bitan banatzen duela: Veleia-Iruñerriaren lerrotik iparraldera, *saltus* edo baso eta oihana genuke eta, hegoaldera, *ager* edo lur landuaren eremua. Eta bertakoen berri emateko, jende izenak, *gens* direlakoen deskribapenak ageri ditu: baskoiak, barduloak, karistiarrak, autrigoiak. Hiru mende beranduago, berriz, lurralde izenak ditugu: Vasconia, Vardulia. Horra, bada, lehen garaian jendearen nortasuna ahaidetasun eta odol kidetasun loturen bidez hartzen bazen, beranduago lurraldetasuna ageri da eta lurralde izenaren arabera hartzen dute jator-tasuna. Oihanetako biztanleak, bestalde, batetik bestera mugitzen ziren, erdi nomadak zirelako, abereen eta bizitzeko ondasunen arabera.

Erromatarren egitura politikoak desegin ondoren, Vasconiak garrantzia hartzen du, gehiago ageri da, eta baskoiak dira bertakoak. Latinaren bidez, *vasco* da gerora gehien zabaldu den izena. Baina euskarazko *euskaldunekin* ez bide dirudi bat datorrenik, etimologikoki behintzat.

Vascón o basque se extendió al Norte de los pirineos y se derivó de Vasc-ónis, declinación en occitano o francés antiguo. (Tovar, 1985)

Dena dela, V. mendean horixe dugu gehien zabaltzen dena, eta VI. mendean ondoko jendeen ondoan demografikoki eta

indar aldetik baskoiak ditugu. Baina baskoi eta euskaldunaren arteko erabateko identifikazioa alde batera uzten badugu, beharbada zuzenago uler dezakegu gertatutakoa. Tovarrek dioen bezala, garai horretan «vasco y euskera comenaron entonces ya a ser sinónimos». Beharbada euskal sustrai-ko euskara desberdinak zeuden eta erromantzeraz gehien zabaldu zen *gens* delakoaren izenez bihurtu ziren guztiak ezagun. Berriz ere, erbestekoek ezartzen dute izanaren izena. Eta Mitxelenak idatzi zuenari jarraituz, agian *Auscien gens* delakoa *eusk* sustraikoa zen eta bertatik eratorritakoa euskalduna. Dena dela, latinez 1060an Leireko monasterioan *in basconea lingua* adieraztea, euskaraz ari zela ageri du.

Agustin Azkarate, Iñaki Garcia Camino eta beste batzuek azken hogeitau urteotan egin dituzten indusketa arkeologikoen (Aldaieta eta Dulantzi Araban, Buzaga eta Iruñea Nafarroan, Finaga eta Santimamiñe Bizkaian) zera erakusten dute: VI. mendetik VIII. mendera arte nekropoli horietan ageri diren ondasun materialak eta armak ikuspegi formaletik erabat loturik daude Akitaniarekin, penintsulako beste ondasunekin baino. VII. mendean, Ravenako kosmografoak Pirinio inguruko berri ematerakoan, Wasconia lurraldea aipatzen du, eta bitan zatitzen du: *Guasconia* edo *Vasconum Patria* eta *Spanoguasconia*. Eta beranduago, XI. mendeko munduko mapan, St. Sever izenekoan, Wasconia argi eta garbi nortasun handiz ageri da idatzirik. Munduko mapa hori Saint Severko «beato» joeran dago marraztua bertako komentuan, gaurko Ipar Euskal Herritik gertu; San Joanen Apokalipsiaren liburua komentatzeko ziren «beato» izeneko mapa horiek.

Beraz, lurralde definizioa argia izan arren, ezin dugu pentsatu bertako jendea erabat homogeneoa zenik. Ezin ditugu gure gaurko mapa mentalak duela 1.000 urtera eraman. Euskaldunak eta erromantzez mintzatzen zirenak elkarren ondoan bizi ziren, eta Valpuestako kartularioan eta Done-miliaga Kukulan euskarazko lehen esaldiak ditugu: «izioquidugu / guec ajutu ezdugu». Aldi berean, gaztelania erromantzea edo erromantze nafarra ere badaude.

800 urte inguruan, Iruñea, frankotarrek idatzi zituzten kroniketan, hirigune harresiduna, hain giltzarria zena, tokian tokiko buruzagiaren Nafarroa zaharreko (Lizarra-Amezkoa alde) «navarri» lurraldekoen kontrolpean zegoela ageri da. Eta IX. mendeko Alfonso III.aren kroniketan, Alabanque, Biscaj, Alaone, Urdunia aipatzen dira. Santxo III.a Nagusia (1000-1035) *Wasconum gens* delakoen erregeburu zen, Iruñean zuela erdigunea. Baina duela 1.000 urteko erresuma eta gaur egungoa ez dira pareko, biak erresuma izena eduki arren. Ondoko mendeetan, Vasconiako lurralde horietan beste nortasun eta antolakuntza sozialak nabarmenago ageri dira.

Espazio baten antolakuntza soziala modu ugaritan ageri zaigu mendez mende. Giza taldeek, batetik bestera ibiliz gero, erdi nomadak izanik, modu batera irudikatu eta antolatuko dute beren ingurunea. Monasterioak edo handikien nagusitza, eraikin jakin baten inguruan, populazio finkoa izanik beste era batera. Horrez gainera, XI. mendeaz geroztik, hiribilduen eraketa eragiten dute erregearen boterearen inguruan agintari direnek. Hiribilduen erakunde nagusia merkatua da. Hiriguneak topaleku bihurtu ziren, merkatan trukaketarako garaia da. Era guztietako jendeak biltzen dira. Nafarroako erregeak hiribilduak indartzeko Okziantia eta Frantziatik edo bestelako jendeak erakartzen zituen. Aldi berean, tokian tokikoak ere —euskal hiztunak, alegia— sartzen ziren eta hiribilduan *nabarrera* auzoa sortzen zuten. Gatazkak ohikoak ziren. Gaur egun Nafarroa izena erabiltzen dugu, Erdi Aroan bezala, baina izenaren izana, edukia, ezberdina da. Beste horrenbeste esan daiteke *España medieval* esaten dutenean, gaurko Espainia Erdi Aroan irudikatu nahian. Hispania, orduan, kontzeptu geografikoa zen. Horregatik, Erdi Aroko eta beste garai batzuetako gizarteak aztertu eta ulertu behar dira izen soiletik at. Beraz, espazio batean hainbat antolakunde sozial igar ditzakegu. Zorionez, gizarteak beti izan ohi dira uste baino konplexuagoak, eta historialarion zeregina aberastasun horiek azala-

raztea eta azaltzea da. Baina aldi berean hainbat hirigune ere sortu ziren eta hiribildu horiek aurrerantzean izugarriko garrantzia hartu zuten. Mendebaldeko euskal lurretan, batzar nagusiek hartu zuten indarra, handikien agintea murriztuz; eta horrela, aro berrian, XVI. mendean, Enkarterriak, Bizkaia, Gipuzkoa, Araba nortasunez ageri dira. Elkarrekin konferentziak egiten zituzten. Eta merkatariak lurralde guztirako Bilboko kontsulatua eratu zuten. Beraz, Nafarroako erresuman euskaldun ugari eta bestelako hiztunak ere baziren, iparraldeko Behe Nafarroa *tierra de vascos* izenez ezagunagoa da, eta XVI. mendean Arrasateko Garibai historialariak zera idatzi zuen: «los navegantes de la provincia de Gipuzkoa y señorío de Bizkaia y tierra de Vascos», hau da, iparraldekoen lurraldea baskoen lurraldea zen. Espainiako literaturan «vizcaínos» euskaldunak, hau da, euskara hiztunak ziren. Baina Aragoiko Koroan, Valentziako erresuman, euskara hiztunak «navarros» ziren. Nafarroaren baitan, berriz, euskaldunak «vascongados» ziren eta erromantzez mintzatzen zirenak «romanzados». Hala ere, euskaldun asko egon arren, administrazioko hizkuntza latina eta ondokoak izan ziren. Euskarak ez zuen izan islarik.

Historialarien artean ere lurralde bakoitzaren kontakizuna nabarmendu zen bereziki. Baina XVII. mendean Arnaud Oihenartek bi Vasconien kontakizuna burutu zuen, Akitania eta Iberikoa (*Notitia utriusque Vasconiae*). Besteak beste esaten du latinez kantabro deitzen zaiela frantsesek basko edo bizkaino eta espainolek baskongado deitzen dituztenak. Garai berean, Nafarroako erresumako historialaria zen Moretek dio *Vizcaya* izenpean Ameriketan eta hainbat unibertsiteetan nafarrak ere sartzen zirela. Nafarroako Foru nagusian *vascongado*, *vizcaino* eta *cántabro* sinonimoak ziren. XVIII. mendean, «Bizcaya francesa». Beraz, euskaraz edo latinez edo erromantzez idatziz gero, izendapen desberdinak erabili ohi ziren.

XVII. eta XVIII. mendeetan, Joanes Etxeberri Sarakoak (1668-1749) idatzitakoa gogoan hartzeko adibidea da, be-

rak planteatzen duelako Euskal Herriaz dauden izendapen desberdinen misterioa. Baina euskaraz pentsatzen duenez gero, beste izenak bihurtzen dira misteriotsuak: «Escualdu-naren eta Escual-Herriaren icenac bertce hitzcuntcetan ere misteriotsuac / Cantabria icen hau nondic heldu den» (Bilbao, 2004). Euskal Herriaz ari delarik, badirudi osotasunean ari dela. Manuel Larramendik, 1756 inguruan, «Conferencias curiosas políticas, legales y morales sobre los fueros de la M.N. y M.L. Provincia de Guipuzcoa» idazkian (1983 arte argitaratu gabea), zera idatzi zuen:

¿Por qué tres Provincias en España (y no hablo ya del reino de Navarra) han de estar dependientes de Castilla: Guipuzcoa, Alaba y Bizcaya; y otras tres dependientes de Francia: Labort, Zuberoa y Baja Navarra?

Larramendi euskalduna zen, eta euskal gramatika burutzea eta argitaratzea lortu zuen. Beraz, hemen badugu jadanik zazpien aurrekari zuzena.

Jeanne-Philippe Bela historialari zuberotarrak, *Histoire de Basques* delakoan, zazpi herrialdeen ikuspegia erakutsi zuen, Manex Goihenetxek erakusten duen bezala. Honela idatzi zuen:

On divise les Basques en sept provinces ou païs particuliers dont les quatre les plus considérables, divisées des autres par les Pyrénées, sont soumises à l'Espagne... Haute Navarre, le Guipuzcoa, la Biscaye et l'Alava. Les trois autres qui sont la Basse Navarre, la Soule et le Labourd situés en deça des monts dependent de la couronne de France. (Goihenetxe, 1993)

Azkenik, Xabier Muniberen eraginez 1764an Euskal Herriko adiskideen elkarte sortu zen. Araba, Bizkaia eta Gipuzkoakoen bilkura izan zen, baina Nafarroako eta Ameriketakoak ere bazkide ziren. Olaso idazkaria zen eta «historia nazionala» burutu behar zela aldarrikatu zuen. Landazurik idatzi zuen hiru herrialdeen historia nagusia. Eta elkarre horrek bultzatu zuen hezkuntzarako erakundean euskarak bazuen onespina behintzat. Erakundea, zientzian eta kulturaren ez ezik, politikagintzan ere eragilea izan zen, hiru probintzien batasunaren alde jokatu zuelako.

Izenaren azpian eta barnean idazleak zer nolako edukia eransten dion ezagutu eta bereiztu beharra dago. Izena nork eta zertarako erabiltzen duen, haren zergatia argituko digu. *Euskal Herriak* beste hizkuntza batzuetan bestelako esanahiak hartzen ditu.

Euskal Herria izenaren zabalkundea XIX. mendean: irudikapen berritzailea

XIX. mende hasierako mapetan, «Bizkaia» lurraldea bereizten da alde batetik. Napoleonen administrazio frantsesak 1810ean Bizkaiko Gobernua antolatu zuen Donostian hiriburua zuela, Thouvenot jeneralaren agindupean. Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabako buruzagiak ziren gobernu administrazioaren arduradunak, eta gazeta ofiziala ere elebiduna argitaratu zuten, frantsesez eta gaztelaniaz. Aldi berean Nafarroan beste gobernu bat antolatu zuten.

1801ean, Euskal Herrira egindako bigarren bidaian, W. von Humboldt euskaldunei buruz prestatzen ari zen liburuan idatzi zuen herriak tamalez izen bateratua galdurik zuela. Bertakoak batzuentzat *biscayens* (Bizkaia, Araba eta Gipuzkoa) ziren, beste batzuentzat *basques* edo *cantabres*. Beretzat iparraldeko eta hegoaldeko lau herrialdeetakoak *baskoak* ziren. Humboldttek hizkuntza guztietarako nahi zuen izendapen komuna, eta beharbada euskarazkoa ez zuen bidezko ikusten.

Beranduago, Richard Fordek, aldiz, bidaia egin zuen eta liburua argitaratu 1845ean Londresen: *A hand-book for travellers in Spain, and readers at home*.¹ Liburu horretan argi eta garbi adierazten du *euscaldunak* deitzen direla, *Euscaleria* herrialdea eta hizkuntza *euscara* («The Basques call themselves *Euscaldunac*, their country *Euscaleria* (sic), and their language *Euscara*»). Hala ere, Euskal Herri hori mendebaldeko hiru herrialdeetara mugaturik ageri zen. Xenpekarrek ere «hiru probintzi» aipatzen ditu, eta amaitzean «jaioko dira berriak / gu gera euskal herria» aipatzen du.

Dena dela, 1818an J.A. Zamakolaren liburua argitaratu zen Auchen (Frantzia), eta iparraldeko eta hegoaldeko euskal nazioen historia idatzi zuen. Sabin Aranarentzat erreferentziazko liburua izan zen, eta 1898an berrargitaratu zuen.

Ipar Euskal Herrian ageri da euskal izate eta izendapen bateratuari buruzko ikuspegia eta zabalkundea. Agustin Xaho eta Anton Abbadiak euskal gramatika berria argitaratu zuten zazpi herrialdeetako euskaldunentzat (1836), eta Xaho Euskal Herriaren barne espirituaren bila ibiliko zen. Euskaraz lehen agerkariaren egitasmo sendoa erakutsi zuen, 1848an *Uskal Herriko gaseta* argitaratuz.

Aldi berean, Bilbo inguruan, Bixenta Mogel, P. Astarloa, M. Zavalak eta J.P. Ulibarri euskaraz produzitzen hasi ziren. Kontakizun berria asmatu zuten euskal herriko lege eta euskararen alde. Kontakizuna Bibliako moldean trebatua eta lotua zen, eta historia sakratuaren baitan euskaldunak subjektu garrantzitsuak ziren. Kontakizuna iraultza liberalaren aurkako ikusmiran pentsatua zen, baina garrantzitsua zen euskaldunen ingurunea eta jendea kontakizunaren erdi-erdian agiri zirela («Antxinako euskaldunen alabantzak»). 1803an Astarloak idatzi zuen Bilbon: «Viva y siempre viva / Eusquel Erria / Y viva el Mesias / Maisu zoria / Y tambien viva / Eusquera apainduarte. / Nuestro Don...viva» (Altzibar, 1992).

Eta XIX. mendearen bigarren zatian, Euskal Herriaren ize-naren mamia eraberritu egin zen. Iparragirre kantariaren mezuak 1850ean zabaldu ziren. Literatur jaialdiak eta euskal jaiak erreferentziazko bihurtu ziren. Donostian Jose Mantrolak *Euskal Erria* aldizkaria (1879) zazpi herrialdeetarako antolatu zuen. 1880an Bilbon Euskalerria elkarteak eratu zen egunkaria argitaratuz eta euskal jaiak sustatuz.

Abbadiak 1851tik 1897 arte antolatu zituen jaien inguruan, izate literarioa sortu zen. Euskal sistema literarioa antolatze bidean zegoen. Jakin-minez zeuden hainbat bertsolari eta poeta, noiz deialdia egingo, sariak ere bazirelako. Epaileek ere zorrotz eta kalitatea neurtzeko joera hartu zuten. Iparral-

dean 1851tik 1879 arte 26 jai deialdi egin ziren. Eta Hegoaldean 1879az geroztik antolatzen hasi zirenean, giro soziala sortu zen euskal jaien inguruan. 115 jaialdi antolatu ziren Euskal Herriko hirietan 1879-1918 bitartean. 1881ean Iru-neko jaialdiaren goiburua Euskal Herriaren batasuna izan zen. 1883an Markinan euskal jai handiak eratu zirenean, Abbadia bertan zegoela, zentzu zabalago batean txertatzen ari ziren. Martin Hazparnek «Eskuara eta Eskual Herria» lana aurkeztu zuen. Donostian egonkortu egin zen euskal jaien antolakunderako erakundea, eta era guztietako hiri zein herrietan antolatzen ziren.

Iurretan 1891n deitu ziren, eta bertan honako bertsoak aurkeztu ziren, *Zazpiak beti bat* bertso hasieran zutenak. Patri Urkizuren iritziz, Felipe Casal Otegiarenak ziren, eta ez zuten saririk jaso.

Ama euskarari. Zazpiak beti bat

Zuben anayak izango gera bizi artian
 Adierazten dizutet gogoz biyotzetikan
 Zazpiak bada lotsaz ez gaiten geldi atzian
 Pozik alegiñ egin dezagun aman gaitikan.
 Izan liteke negar egiñaz gure gaitikan
 Arkitutzia buru makurka baztar batian
 Korri mutillak, jarri gaitian danen gaitikan
 Barkaziyua eskatutzeko bere aurrian.
 Euskaldun danak ama euskara maita dezagun
 Ta biyotzetik Jaungoikoari beti eskatu
 Idukitzeko bere onduan gau eta egun.
 Bere barrunen gaitzik beñere ez dedin sartu,
 Ama betiko izango gera zurekin lagun
 Ta guregaitik irudipenik ez iñoiz artu.

Hurrengo urtean, Gratien Adema Baionako kalonjeak, *Zalduby* ezizenez sinatzen zuenak, aipatu ditugun Donibane Lohizuneko 1892ko jaietan lehenik eta 1893an Azpeitian ondoren, *Eskualdunak* eta *Gauden gu Eskualdun* izenekoak aurkeztu zituen: «Zazpi Eskual-herriek bat egin dezagun / Guziak bethi bethi, gauden gu Eskualdun...».

Laphurdi, Bachenabar, Chubero,
 Hirur bagare Frantzian;

Bizkai, Gipuzco, Alaba, Nabarra
Lau badire Espainian.
Zazpiak bat nahian
Ginauden aspaldi handian.
Oi! zein liteken ederrago
Baldin Eskualdun herrian,
Eskualduna librorik balego
Bere zuzenen erdian!

(*Eskualduna* 293, 1893-I-6).

Beraz, aurrerantzean, giro horretan Euskal Herria zazpi herrialdeetako ia izango zen. Pello Mari Otañok ere, Ameriketako Euskal Herrietatik, zazpiak baten alde egin zuen.

Ama Euskera! Bere semiak
gu Ameriketan zenbat
arkitzen geran! ta urrutitik
maitiango degu anbat:
emen ez dago Bidasoarik
ta beste trabik an ainbat;
Ama maitia indartu dedin,
bizi bedi «ZAZPIAK BAT».

Eta giro honetan, Donostiako jaialdian, 1894an, Bilboko Euskalerria elkarteak honako gai hau jarri zuen lehiaketan: euskal herritarrek zer nolako eraketa asmatu behar dute, dagozkien eskubideak berreskuratzeko. P.M. Merladetek irabazi zuen, «Euskaria para los euskaros» aldarrikatuz. Karlista eta integrista zen, eta azkenean Sabin Aranak antolatutako EAJ alderdiaren baitan zinegotzi aukeratua izan zen Bilboko Udalean. Berriro ere, izenaren auzia argitu gabe zegoen, eta Aranak *Euskadi*, *Euzkadi* asmatu zituen. Kanpionek eta Azkue ohiko *Euskal Herriaren* alde azaldu ziren.

Frankismo denboran *Euskadi* debekaturik egon zen. Euskarazko aldizkarietan *Euskal Herria* ohikoa zen, eta 1970eko hamarkadan, produktu kulturalak gaztelaniaz egiterakoan, euskal girokoak zirenean, *Euskal Herria* erabiltzen hasi zen. Horrela, *Historia de Euskal Herria* (1980) eta antzerakoak argitaratuz, gaztelaniaz *Euskal Herriaren* erabilpena hasi zen, *Euskadiren* izena bere horretan zegoelarik, bereziki administrazio publiko berriaren esparruan.

Laburbilduz, *Euskal Herriak* euskararekin lotura hertsia du eta *Euskadik*, aldiz, administrazio publiko eta nazio egitasmoarekin. Hizkera politikoan *Euskadi* bereziki gaztelaniaz erabat txertatu da. Dena dela, biak kontrajartzea ez da premiazko.¶

1. «A sense of separate weakness has kept these provinces together, and has taught the secret of union, the one thing wanting to unamalgamating sectional Spain. The binding ties are a common council of representatives, and a common alliance against all that is not Basque. This federal association is expressed in their national symbol of three hands joined together, with the motto 'Irurac Bat' which is equivalent to the tria juncta in uno of the Bath order of our united kingdoms».

Bibliografia

- Agirreazkuenaga, Joseba (zuz.): *Historia de Euskal Herria. Historia general de los vascos*. Donostia: Lur, 2004.
- Agirreazkuenaga, Joseba (zuz.): *Gran Atlas histórico de Euskal Herria*. Donostia: Lur, 1995.
- Altzibar, Xabier: «Zazpiak bat gaia XIX. mendean», in *Antoine d'Abbadie 1897-1997. Congrès International (Hendaye, 1997)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza; Bilbo: Euskaltzaindia, 1998, 663-688.
- Altzibar, Xabier: *Bizkaierazko idazle klasikoak*. Bilbo: Bizkaiko Foru Aldundia, 1992.
- Bilbao, Gidor: «Joanes Etxeberri Sarakoa, sendagilea eta letra-gizona», *Lapurdum* 9, 2004, 67-82 (<http://lapurdum.revues.org/805>).
- Euskaltzaindia: 139. araua. *Euskal Herria izena*. Abadiño, 2004.
- Goihenetxe, Manex: *Les basques et leur histoire: mythes et réalités*. Baiona: Elkar, 1993.
- Intxausti, Joseba, *Euskara, euskaldunon hizkuntza*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza, 1990.
- Larrañaga, Koldo: «De 'wasco' a 'Wasconia' y 'Vascongadas'. Disquisiciones sobre ciertos corrimientos onomásticos en la Alta Edad Media». *Langaia* 8-9, 1985.
- Mitxelena, Koldo: «Los vascos y su nombre». *Revista Internacional de Estudios Vascos* 29, 1984, 9-29.
- Tovar, Antonio: *Sobre las palabras «vascones» y «euskera»*. Aingeru Irigarayri omenaldia. *Cuadernos de Sección. Hizkuntza eta Literatura*. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 1985, 245-256.
- La tradition au Pays Basque*, 1899. Baiona: Elkar, 1994, faksimile edizioa.